

Naast hoogleraar Vroegmoderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit Utrecht ben ik projectleider van het NWA-project *Becoming Literate in a Digital Age* (<http://LeesEvolutie.nl>, 2024-2032). In het project werken onderzoekers uit wo en hbo met leerlingen, docenten, lerarenopleiders, methodenmakers, toetsexperts en beleidsmedewerkers aan verbetering van het Nederlandse leesonderwijs. We ondervangen door die samenwerking de bestaande versnippering van onderzoek naar leesonderwijs, vervlechten onderzoek en onderwijspraktijk beter, en passen het Nederlandse leesonderwijs aan op digitale ontwikkelingen. Het project is net gestart (januari 2024). Maar ik kan door de probleemanalyse en oplossingsrichting die we in de aanvraag vastlegden toch al antwoord geven op de vraag: *Wat moet worden gedaan om met name het probleem rond leesvaardigheid in Nederland op te lossen?*

1. Bredere doelen voor het leesonderwijs stellen: vaardigheden & kennis

Voor een fundamentele verbetering is het nodig de doelen van het Nederlandse leesonderwijs breder te stellen, en daarover niet alleen in termen van 'leesvaardigheid' te spreken, maar ook in termen van 'kennisverwerving'. De term 'literate' in onze projectaanvraag duidt die combinatie aan: leesonderwijs moet jongeren vaardig maken om lezen in te zetten als instrument voor kennisverwerving over zichzelf en de wereld om hen heen. Omdat elke tekst ambigu is (dat zijn woorden nu eenmaal, meer dan getallen) loopt het kennisverwervingsproces tijdens het lezen bij iedere leerling anders, maar toch ook weer niet. Leerlingen die in hetzelfde land opgroeien, delen gedachten en gevoelens die hun interpretaties van teksten en dus hun kennisverwerving sturen. Zeker als leesonderwijs hen een rijke variëteit aan zakelijke en literaire teksten leert kennen. Goed leesonderwijs maakt leerlingen bewust van de sturende werking die tijdens het lezen van hun omgeving en van hun eigen gedachten en gevoelens uitgaat. Zo kunnen zij op interpretaties uitkomen die niet bepaald zijn door anderen, en al lezend zelfstandig kennis verwerven en gebruiken om mee te handelen. Dat betekent dat leerlingen geconcentreerd en reflectief moeten leren lezen, een extra uitdaging in een tijd waarin digitale media zowel nieuwe mogelijkheden als problemen met zich meebrengen.

De afgelopen 25 jaar stonden in het Nederlandse leesonderwijs vaardigheden centraal, met te weinig aandacht voor het proces van kennisverwerving tijdens het lezen, omdat:

1. het Nederlands onderwijs zich in die periode in de volle breedte op vaardigheden richtte, zoals in 2008 vastgesteld door de Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen ('de commissie Dijsselbloem').
2. in het leesonderwijs begrijpend lezen (het lezen van zakelijke teksten) werd gekoppeld aan het kerndoel 'argumenteren' in de vo-eindexamenprogramma's. Begrijpend lezen ging zich concentreren op het aanleren van specifieke strategieën om de argumentatieve structuur van een tekst te doorgronden: 'Evalueren van en reflecteren op de tekstinhoud is [...] vaak beperkt en bestaat vooral uit argumentatiebeoordeling' (Rooijackers et al. 2021).
3. in het literatuuronderwijs kennisverwerving door het ontwikkelen van het interpretatief vermogen een minder prominent doel werd (Verboord, 2003). Alleen voor vwo-leerlingen is nog interpreterend lezen het streven (Witte, 2008).

Al met al gaat het huidige leesonderwijs niet genoeg over het verwerken van de inhoud van wat leerlingen lezen. Reeds genomen politieke maatregelen gaan helpen om leesonderwijs te verbeteren: het advies de telefoons uit de klas te weren kan de concentratie verhogen, de steun aan bibliotheken verbetert de toegang tot leesmaterialen. Maar nodig is ook dat we de leesinstructies aanpassen die we leerlingen geven. In het NWA-project ontwerpen en testen we daarom een nieuw, breder model onder het Nederlandse leesonderwijs waarin we componenten van lezen onderscheiden, zoals *leesvaardigheid* (hoe verwerken leerlingen teksten inhoudelijk?), *leesgedrag* (hoe en wanneer lezen leerlingen, en weten ze waartoe ze lezen?), *belezenheid* (wat lezen leerlingen en wat willen we dat ze lezen?).

2. Brede samenwerking in het veld

In 2020 kwamen leesbevorderingsorganisaties en onderwijsinstellingen al eens samen in de Leescoalitie. Men constateerde toen over het uitblijven van succes van al genomen maatregelen: 'Wat ontbreekt is samenhang in

het leesbeleid, van vruchtbare strategische interdepartementale samenwerking tussen de Onderwijs- en Cultuurpoot van het ministerie van ocw tot en met samenwerking op de werkvloer, tussen scholen en hun partners (zoals jeugdgezondheidszorg) en leesbevorderingsorganisaties. Wat ontbreekt is een overkoepelende visie en duidelijke prioritering van doelen.’ (Leescoalitie, 2020). Uit het voorbeeld van Ierland, waar men het tijd wist te keren dankzij een dergelijke brede samenwerking, weten we dat samenwerken positief kan werken (Department of Education and Skills, 2011). Die realiseren wij daarom nu in het NWA-project, waarbij scholen een belangrijke rol spelen. Ook de scholen die succesvol het leesonderwijs heringericht hebben (bijvoorbeeld de Alan Turingschool (Buhrs, te verschijnen 2024), Mozaïek Arnhem, Drie Koningen Utrecht, Open Venster Rotterdam, Dukendonck Nijmegen).

3. Samenwerking tussen veld en politiek

Nieuwe kerndoelen en eindtermen Nederlands omarmen

In de nieuwe kerndoelen en eindtermen voor het onderwijs Nederlands in po en vo die in de maak zijn, worden vaardigheden en kennisverwerving over de Nederlandse talen en culturen in leesonderwijs weer aan elkaar gekoppeld. Dit zorgt ervoor dat, bij invoering daarvan, het toekomstige leesonderwijs meer over inhoud zal gaan dan nu het geval is. In de NWA-aanvraag stellen we daarom dat we ons project gaan oplijnen met die nieuwe kerndoelen en eindtermen.

De nieuwe conceptkerndoelen Nederlands zijn verdeeld over drie domeinen: Communicatie (vaardigheden), Taal (kennis over talige identiteit, taalvariatie, taalverandering, vorm en betekenis van taal) en Literatuur (verhalen, functies, genres; voor onderbouw vo is daaraan nog toegevoegd kennis van literaire overlevering). Dit leidt tot de hiernaast staande matrix: voor leesonderwijs direct relevante vaardigheden en kennisgebieden zijn rood gemaakt, blauw zijn verwante vaardigheden. De matrix is gebaseerd op:

<https://www.actualisatiekerndoelen.nl/nederlands>.

	Begrijpend lezen, kijken en luisteren	Doelgericht schrijven en spreken	Creatief taal gebruiken	Schrijven om te leren	Bronnen onderzoeken en gebruiken	Reflecteren op taalactiviteiten	Doelgericht gesprekken voeren	Gesprekken voeren om te leren
Kennis uit andere leergebieden								
Kennis over betekenis en vorm van taal								
Kennis over talige identiteit								
Kennis over schriftelijke taalverzorging								
Kennis over taalvariatie								
Kennis over taalverandering								
Kennis over verhalen								
Kennis over literaire genres								
Kennis over functies literatuur								
Kennis over leesprocedures								
Kennis over literaire overlevering								

Referentiekader Taal aanpassen

Het Referentiekader Taal dat in 2009 werd opgesteld om de taalvaardigheid van leerlingen te beschrijven op bepaalde momenten in hun schoolloopbaan – over alle vakken heen – heeft in de geest van die tijd een sterke focus op vaardigheden. Het Referentiekader werd door onderzoekers in opdracht van OCW in 2022 kritisch bekeken, maar wel vanuit de vraag of de doelstellingen van de Wet Referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen zijn behaald (Van den Broek, 2022). Als er nieuwe kerndoelen en eindtermen komen, moet ook dit Referentiekader herzien worden om beoogde veranderingen in de onderwijspraktijk te realiseren.

Centrale, highstake leestoetsen (eindtoets po en landelijk eindexamen vo) aanpassen

Het is belangrijk al in vroeg stadium herziening van de *high stake* leestoetsen, passend bij nieuwe kerndoelen, in gang te zetten vanuit de Commissie van Toetsing en Examens. We weten dat die toetsen de onderwijspraktijk in belangrijke mate bepalen.

Literatuurlijst

- Broek, A. van den, Bron, J., Gubbels, J., Gijssels, M., Hoogeveen, M., Lentjes, J., Muja, A., Prenger, J., Schmidt, V., Silfhout, G. van, Zandt, M. in 't, Zanten & M. van. (2022). *Analyse en evaluatie referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen*. Nijmegen/Amersfoort: ResearchNed/Expertisecentrum Nederlands/ SLO.
- Buhrs, H. (te verschijnen 2024). *Effectief leesonderwijs in de praktijk. Een kennisrijke aanpak voor de basisschool*. Pica.
- Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen (2008). *Tijd voor Onderwijs. Eindrapport*. Sdu Uitgever. Geraadpleegd op 16 februari 2024, van <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/i9vviij5epmj1ev0/vi3k9mbivvyv6>
- Rooijackers, P., Silfhout, G. van, & Bergh, H. van den. (2021). Met zijwieltjes leren fietsen in de Dorpsstraat: Waarom de leestaken in de les Nederlands vaak inhoudelijk tekortschieten. *Levende Talen Magazine*, 108(2), 4–9.
- Verboord, M. N. M. (2003). *Moet de meester dalen of de leerling klimmen? : de invloed van literatuuronderwijs en ouders op het lezen van boeken tussen 1975 en 2000*. UIL-OTS.
- Department of Education and Skills (2011), *Literacy and Numeracy for Learning and Life. The National Strategy to Improve Literacy and Numeracy among Children and Young People 2011-2020*. <https://assets.gov.ie/24521/9e0e6e3887454197a1da1f9736c01557.pdf>.